

ПОСЛАНИЦА ДИОГНЕТУ И ИВАН СТОЈКОВИЋ

Славољуб Лукић*
Републички педагошки завод,
Бања Лука

Апстракт: Сјис под називом Посланица Диогнету, коју не наводи ниједан од свјетих оца и не цитира нији један средњовјековни писац, по свом садржају представља краће апологетско дјело неизвесног хришћанског писца из средине или друге половине II вијека. Међутим, ко год да је био писац, можемо закључити како је он у свом крајком сјису изнио једну бриљантну апологију и изложење хришћанске вјере. Посланицу Диогнету проналази случајно 1436. године, на пијаци у Цариграду, Италијан Томазо из Арца (Tommaso d' Arezzo) и поклања Ивану Стојковићу, који је у исто вријеме боравио у Цариграду, као изасланик Базелског сабора. Иван Стојковић, рођени Дубровчанин, био је велики западни теолог, можда и највећи свој времена, кога је проширивао Феликс V именован за кардинала. Пред своју смрт Иван Стојковић је Посланицу Диогнету оставио у заоставшћину библиотеци базелских доминиканаца. Рукопис је изорио 1870, током пруског бомбардовања града, али је ипак сачуван захваљујући његовом првом издању у Паризу 1592. године.

Кључне ријечи: Посланица Диогнету, Иван Стојковић, Базелски сабор, Свети Јустин Философ, Свети Иринеј Лионски.

Ранохришћански спис под називом *Посланица Диогнету* по свом садржају представља краће апологетско дјело написано од неког хришћанског писца из средине или друге половине II вијека. Ко је написао овај апологетски спис, названим и „бисером ранохришћанске књижевности“, није познато, пошто се у самом тексту аутор не помиње. Оно што је познато из Посланице јесте да је упућена особи

* s.lukic@rpz-rs.org.

по имену Диогнет, који је, по атрибуту уз његово име „племенити Диогнете“ (κράτιστε Διόγνετε),¹ био угледни незнабожац, највјероватније из времена владавине римског цара Марка Аурелија (161–180).² Међутим, ко је заиста био Диогнет коме је упућена ова посланица и какав је положај заузимао у Римском царству, научници ни до данас нису ријешили. Неки су тврдили да је посланица упућена стоичком филозофу Диогнету, учитељу цара Марка Аурелија, али изнесени докази нису били довољно чврсти да би се потврдила ова теза.³ Ипак је несумњиво како име Диогнет није било ријетко у том периоду и да се више особа са овим именом појављује на значајним функцијама Римског царства у другој половини II вијека.

Али ко би стварно могао бити писац *Посланице Диогнету*, ранохришћанског списа из II вијека, дјела које не наводи ниједан Свети отац нити цитира било који средњовјековни писац, остаће и даље нејасно. У посланици писац за себе каже „... него поставши ученик Апостолâ, постајем учитељ народâ...“⁴ Због поменутих ријечи ова посланица често је сврставана, на један начин и традиционално, у списе Апостолских отаца, па је чак сматрано да је писац неко од Апостолских ученика. Из самог текста јасно је да својим учењем овај протрептички спис спада у апологетску књижевност, а ријечи „поставши ученик Апостола“ не одnose се буквално на то да је писац био ученик самих Апостола Христових. „Ученик Апостола и учитељ народа“ има општи смисао као оног који преузима на себе мисију ширења и учења вјере, дакле „ово треба узети у ширем смислу, као преноситеља правог апостолског учења, а не непосредног ученика неког од Апостола“.⁵ Стога ова посланица, осим што има видљив апологетски контекст, исто тако посједује и мисионарско/проповједнички карактер, који се посебно огледа у другом дијелу посланице, тј. у XI и XII глави.

¹ Πρὸς Διόγνητον, I.1 (SC 33: 52).

² Атанасије Јевтић, *Патрологија, Црквени оци и њихови први три века историје Цркве 1* (Београд, Требиње, Лос Анђелес: Епископије: Захумско-Херцеговачка, Западно-Америчка и Православни Богословски факултет Београдског универзитета, 2015), 101.

³ Ivan Bodrožić, „Uvod u Pismo Diognetu“, у *Crkveni oci, Apostolski oci III* (Split: Verbum, 2011), 31.

⁴ Πρὸς Διόγνητον, XI.1 (SC 33: 78). Превод преузет из: Атанасије Јевтић, „Посланица Диогнету“, у *Дела Айосџолских ученика* (Врњачка Бања, Требиње: Манастир Хиландар, Манастир Тврдош, Братство Св. Симеона Мироточивог, Браћа Станишићи — Никшић, 2002), 422.

⁵ Tomislav Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature, Patrologija od početka do Sv. Ireneja 1* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1998), 290.

Због поменутог мишљења да је писац *Посланице Диоїнеїу* ученик Апостола за потенцијалног писца сматран је Аполос, о којем говори Свети апостол Павле у Првој посланици Коринћанима.⁶ Писцима овог списка сматрани су, надаље, и апологете Аристид и Кодрат, па чак и философ Пантен, учитељ Светог Климента Александријског.⁷ Не можемо а да не поменемо како је у првом штампаном издању из 1592. године *Посланица Диоїнеїу* уврштена у списе Светог Јустина Философа. Но ипак, већ у XVII вијеку одбачено је мишљење да је Свети Јустин творац овог ранохришћанског списка, првенствено због тога што се у посланици износи негативан став према многобожачкој, јелинској философији. Наиме, однос писца *Посланице Диоїнеїу* према многобожачкој философији био је у супротности са учењем Светог Јустина, који констатује да сјемена Божјег Логоса, сјемена истине (σπέρματα αληθείας), просветљују и многобожачке философе.⁸ Дакле, сјемена истине посједују сви философи зато што сјемени логос борави у свима.⁹ Тако, по Светом Јустину, учење грчких философа о Логосу постојало је као припрема (προαίδεια) за хришћанско учење о Логосу, па су „неки антички философи били хришћани прије Христовог доласка“.¹⁰

Писац *Посланице Диоїнеїу*, због садржаја посљедње двије главе, које одишу христолошким и пасхалним, тј. васкршњим осјећањима пред долазећу Господњу Пасху, исказује посебно искуство у вези са познањем и спасењем кроз Логоса Божјег, те би стога то могао бити и Свети Мелитон Сардски¹¹ или неко близак њему. Наиме, Свети Мелитон у свом спису *О Пасхи* стилем и садржајем на сличан начин описује значај испупитељског дјела Сина Божјег, а поготово значај и осјећај Пасхе у икономији спасења.¹²

⁶ 1. Кор. 3, 4–6.

⁷ О питању ауторства *Посланице Диоїнеїу* видети опширније у: Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, 285. С тим у вези, о претпоставци да аутор, можда, потиче из окружења Светог Климента Александријског и да је, осим изузетне учености, припадао привилегованом социјалном сталежу и био политички интегрисана особа, излаже у детаљној студији проф. др Хорацио Лона. О томе видети подробније: Зоран Андрић, „Посланица Диогнету — бисер ранохришћанске апологетске књижевности“, *Теолошки њоїледи* 47, 3 (2014): 774; упореди: Lona E. Horacio, *An Diognet* (Freiburg: Herder, 2001).

⁸ Ἰουστίνου, *Ἀπολογία Β΄*, 8 (PG 6: 457A).

⁹ „ὅθεν παρὰ πᾶσι σπέρματα ἀληθείας δοκεῖ εἶναι“, Ἰουστίνου, *Ἀπολογία Α΄*, 44 (PG 6: 396A).

¹⁰ Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, 285.

¹¹ Јевтић, *Паїролоїија*, 102.

¹² Μελίτωνος, *Περὶ Πάσχα*, 1–105 (SC 123: 60–127).

Такође, писца *Посланице Диоїнеїу* можда бисмо могли да препознамо и у Светом Иринеју Лионском. Следствено, Свети Иринеј је својом улогом у Цркви превазишао климу апологетског периода, али се у његовом дјелу *Изложење айосїтолске проїовиједи*, као и у насловима неких изгубљених Иринејевих дјела, као што су: *Бесједга уїућена Јелинима – О науци* (Λόγος προς Έλληνες Περι έπιστήμης),¹³ *Књига различитїих їовора* (Βιβλίον τι διαλέξεων διαφόρων)¹⁴ и *Проїив Маркиона* (Κατὰ Μαρκίωνα),¹⁵ уочава апологетски карактер. Осим тога, у дјелима Светог Иринеја сусрећемо не само исте мисли већ сличне или исте формулације какве налазимо и у *Посланици Диоїнеїу*. Када Свети Иринеј тумачи пад првостворених људи кроз непослушање које доноси смрт, он каже да „не убија дрво познања, него непослушност убија“,¹⁶ а то исто налазимо и у *Посланици Диоїнеїу*.¹⁷ Слично наводи и Свети Теофил Антиохијски у вези са непослушношћу и падом,¹⁸ па је можда овакво мишљење о паду било општеприхваћено код једне групе писаца у раној хришћанској Цркви, првенствено у периоду Апологета, па га је преузео и писац *Посланице Диоїнеїу*. Осим о непослушању и паду, сличности између Светог Иринеја и писца *Посланице Диоїнеїу* налазимо у учењу о откривењу и виђењу/познању Бога кроз вјеру.¹⁹ Занимљива је сличност и у тумачењу стварања и односа Божјег према човјеку кроз појам φιλανθρωπία (човјекољубље), који, осим у *Посланици Диїнеїу*,²⁰ налазимо и код Светог Иринеја Лионског.²¹ Такође, велику сличност проналазимо и у поимању потчињавања читаве творевине створеном човјеку,²² али и у стваралачкој љубави кроз коју остварујемо заједницу са Логосом Божјим.²³

¹³ Εὐσεβίου Καισαρείας, *Εκκλησιαστική ιστορία*, V.26 (PG 20: 509A).

¹⁴ Εὐσεβίου Καισαρείας, *Εκκλησιαστική ιστορία*, V.26 (PG 20: 509A).

¹⁵ У дјелу *Изложење и їоџијање лажноназваноїа знања* — *Έλεγχος και άνατροπή τής ψευδωνύμου γνώσεως*, I.27.4 (SC 264: 98), Св. Иринеј обећава да ће написати дјело *Проїив Маркиона* — *Κατὰ Μαρκίωνα*, али не знамо да ли га је и написао.

¹⁶ „ή γάρ παρακοή τοῦ Θεοῦ θάνατον ἐπιφέρει.“, *Ειρηναίου Λυώνος, Έλεγχος*, V.23.1 (SC 153: 291).

¹⁷ „Αλλ’ οὐ τὸ τῆς γνώσεως άναίρει, ἀλλ’ ή παρακοή άναίρει.“, *Πρὸς Διόγνητον*, XII.2 (SC 33: 82).

¹⁸ „Τὸ μὲν ξύλον τὸ τῆς γνώσεως αὐτὸ μὲν καλὸν και ὁ καρπὸς αὐτοῦ καλός. Οὐ γάρ, ὡς οἶονται τινες, θάνατον εἶχεν τὸ ξύλον, ἀλλ’ ή παρακοή“, Θεοφίλου, *Πρὸς Αὐτόλυκον*, 2.25 (SC 20: 160); *Ειρηναίου Λυώνος, Έλεγχος*, IV.20.5 (SC 100: 640–641).

¹⁹ „Ἐπέδειξε δὲ διὰ πίστεως, ή μόνη Θεὸν ιδεῖν συγκεχώρηται.“, *Πρὸς Διόγνητον*, VIII.6 (SC 33: 70).

²⁰ *Πρὸς Διόγνητον*, IX.2 (SC 33: 74).

²¹ *Ειρηναίου Λυώνος, Έλεγχος*, IV.5.1 (SC 100: 425); IV.20.5 (SC 100: 639).

²² *Πρὸς Διόγνητον*, X.2 (SC 33: 76); *Ειρηναίου Λυώνος, Ἐπίδειξις τοῦ άποστολικοῦ κηρύγματος*, 12 (SC 406: 100).

²³ *Πρὸς Διόγνητον*, IX.8–X.1 (SC 33: 76); *Ειρηναίου Λυώνος, Έλεγχος*, IV.20.4 (SC 100: 635).

Очигледно, колико год покушавали да одгонетнемо питање ауторства *Посланице Диоїнеїшу*, на крају ипак долазимо до закључка како у досадашњим настојањима све остаје у домену претпоставки. Прецизан одговор је немогућ пошто су назнаке и конотације понекад атипичне, па и вишесмјерне, а дјелимично и контрадикторне, те је врло тешко изнијети јасну, конструктивну и свеобухватну теорију о конкретном ауторству. Ко год да је био писац поменуте посланице, можемо закључити како је он у свом кратком спису изнио једну бриљантну апологију и изложење хришћанске вјере.

Посланица Диоїнеїшу је садржајно, па и стилски, подијељена на два дијела: први чини 10 глава, а други двије главе. У првом дијелу, тј. у првих 10 глава, писац жели да објасни читаоцу узвишеност нове вјере или „нове науке“ и хришћана, односно жели појаснити каквог Бога хришћани поштују и у чему се њихово вјеровање разликује од вјеровања многобожаца и Јевреја. Такође, писац представља какав је међусобни однос хришћана, доказује њихову надмоћ над свијетом и смрћу, али и објашњава зашто се хришћанство појавило у том периоду, а не раније. Веома је занимљиво на који начин образлаже основе хришћанске вјере и познање Бога кроз Истиниту Ријеч и Јединородног Сина. У другом дијелу, тј. у XI и XII глави, писац се не обраћа, као у претходних 10 глава, у једнини, већ у множини,²⁴ те жели да поучи шта је Логос, како се јавља у свијету, како Га познајемо и како остварујемо заједницу са Њим. Такође, у овом дијелу наглашава се однос живота и знања (γνώση),²⁵ пошто право знање мора бити посвједочено животом, а живот је „истинити Логос усељен у нас“,²⁶ кроз Кога се спасење показује и „Пасха Господња долази“.²⁷

Осим што *Посланица Диоїнеїшу* привлачи велику пажњу и интересовање по свом лијепом стилу и по томе што још није утврђен њен аутор, овај ранохришћански спис занимљив је и по начину на који је спасен од нестанка. Као што смо напоменули на почетку, ову посланицу не помиње ниједан од светих отаца, нити је касније цитира било ко од средњовјековних писаца. *Посланицу Диоїнеїшу* проналази случајно 1436. године, купујући рибу на пијаци у Цариграду, Италијан Томазо из Арца (Tommaso d' Arezzo). Код трговца рибом он је запазио Атинагорине и Псеудо-Јустинове списе увезане у заједнички кодекс, те их је од њега откупио. Не знајући грчки језик, јер је разлог његовог доласка у Цариград био управо учење грчког, мо-

²⁴ Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, 290.

²⁵ *Πρὸς Διόγνητον*, XII.4 (SC 33: 82).

²⁶ *Πρὸς Διόγνητον*, XII.7 (SC 33: 82).

²⁷ *Πρὸς Διόγνητον*, XII.9 (SC 33: 84).

гао је само да претпостави њихову вриједност.²⁸ Томазо тада није био свјестан чињенице како је куповином ових списа успио да спасе и један изузетно вриједан хришћански спис из средине или друге половине II вијека. Поменуте списе Томазо из Арца је уступио Ивану Стојковићу, који је у исто вријеме боравио у Цариграду, али другим поводом. Стојковић је, наиме, у периоду од 1435. до 1437. године био изасланик или, прецизније речено, амбасадор Базелског сабора у Цариграду. Након свог службеног боравка у Цариграду Иван Стојковић је *Посланицу Диоѓнећу*, уз многе остале списе, донио са собом на Запад и пред своју смрт оставио ју је у заоставштину библиотеци базелских доминиканаца. Потом је хуманиста Јохан Ројхлин (Johannes Reuchlin 1455–1522) откупио овај рукопис, али је након његове смрти, 1560. или можда тек 1580. године, рукопис доспио у опатију Мармоутијер (Француска), па потом у њемачки град Форцхајм. Одатле је рукопис, између 1793. и 1795. године, стигао у Стразбуршку библиотеку, гдје је 1870. изгорио током пруског бомбардовања града.²⁹ *Посланица Диоѓнећу* је ипак сачувана захваљујући првенствено њеном првом издању у Паризу 1592. године од стране Хенрика Стефануса (Heinricus Stephanus)³⁰ и свим каснијим штампаним издањима. Критичко издање *Посланице Диогнету* изашло је 1951. године, у едицији *Sources Chr tiennes*, под бројем 33.

Осим што је захваљујући кардиналу Ивану Стојковићу сачувана *Посланица Диоѓнећу*, он је у историји хришћанске Цркве оставио велики траг као актер и судионик неколико важних догађаја у Римокатоличкој Цркви током XV вијека. Не можемо да не поменемо чињеницу како је овај велики западни теолог, који је предсједавао и реформаторским сабором у Базелу, родом из наших крајева, прецизније из Дубровника. Тачна година његовог рођења није позната, али је сигурно да није рођен прије 1390. ни послје 1395. године. Отац му се звао Михаел (Михајло), а мајка Стоја.³¹ Још у младости је ступио у ред Светог Доминика, а пошто је био изузетно уман и способан, убрзо су га послали на студије у иностранство. Прво је отишао у Италију, гдје је 1414. године достигао до бакалауреата теологије, а затим у

²⁸ Franjo Šanjek, „Ivan Stojković i počeci humanizma u Hrvata“, *Dani Hvarskog kazališta: Grada i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 16, no. 1 (1990): 277.

²⁹ Henri-Irenee Marrou, *  Diogn te, introduction,  dition critique, traduction et commentaire*, Sources chr tiennes, vol. 33 (Paris: Les  ditions du Cerf, 1951), 7–8.

³⁰ Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, 285.

³¹ Ivica Tomljenović, „Dubrovčanin Ivan Stojković (1390/95) borac za jedinstvo Zapada i zbližavanja s Istokom“, *Croatica Christiana Periodica* 9, no. 1 (1982): 2.

Париз, гдје 1420. постиже степен магистра и доктора на теолошком факултету, на којем је примљен и за професора.³²

Колико је Иван Стојковић у то вријеме био значајан и препознатљив по свом теолошком образовању, свједочи и податак како на њега пада избор да представља Париз на будућем црквеном сабору. Сигурно је на ову одлуку утицало и то што је Стојковић већ имао саборско искуство, пошто је присуствовао сабору у Констанцу 1417. године. Стога он прво иде угарском краљу Сигисмунду, а крајем 1422. стиже у Рим код папе Мартина V. Увиђајући његове способности, папа га одређује за свог изасланика на сабору у Павији, гдје Стојковић на отварању сабора, априла 1423. године, одржава свечани говор у папино име. Исти сабор је због куге пресељен у Сијену, гдје Стојковић током својих говора почиње да критикује папу и остале црквене великодостојнике због ометања рада сабора и раскалашног живота појединих црквених великодостојника. Због поменутих иступа папа је наредио да чланови сабора одмах прекину све односе са Стојковићем,³³ што је представљало велики ударац на његове ставове и даљу каријеру.

Међутим, најважнија улога Ивана Стојковића у његовом раду и каријери, која је оставила и највише трага, била је на сабору у Базелу, гдје га папа Мартин V поставља за пратиоца и помоћника кардиналу Цезаринију. Кардинал Цезарини био је именован за папиног легата њемачких земаља како би водио сабор у Базелу и сузбио хуситску јерес. Пошто је Цезарини отишао у борбу против хусита у западну Чешку и источну Баварску, Иван Стојковић инаугуралним говором свечано отвара и води Базелски сабор до његовог повратка, када преузима улогу „генералног секретара“.³⁴ Ипак, након што је нови папа Еуген IV у новембру 1431. године донио одлуку о распуштању сабора, Стојковић се приклања страни која је била против папине одлуке и која ће у фебруару 1434. обновити саборске одлуке у Констанци, по којима је сабор изнад институције и ауторитета папе. На овакву одлуку свакако је утицало и то што Иван Стојковић није разумијевао да су се ренесансне папе више ослањале на своју државу него на сабор као отјеловљење црквеног јединства, па Стојковићев „концилијаризам“ није био прихватљив и није имао мјеста у папским плановима.³⁵ У његовом ста-

³² Josip Antolović, „Ivan Stojković u svjetlu novih studija“, *Bogoslovska smotra* 40, no. 4 (1970): 377.

³³ Tomljenović, „Dubrovčanin Ivan Stojković“, 2–3.

³⁴ Tomljenović, „Dubrovčanin Ivan Stojković“, 5–6.

³⁵ Zdenka Janeković-Römer, „O utjecaju bizantske kulture u renesansnom Dubrovniku i Dalmaciji“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije*

ву према неопходности темељне реформе црквене структуре и улози и значају сабора, који представља израз и вјеру за читаву Цркву, а коме и папа треба да се подреди, огледа се и његова жеља за успостављањем јединства са источним црквеним заједницама, тј. заједништва свих хришћана. Будући да је искрено тежио ка остваривању јединства са Источном Црквом, није ни чудо што је на сабор у Базелу 1433. године позвао и представнике тзв. Цркве босанске.³⁶

Оно што је за нас посебно интересантно и важно у животу Ивана Стојковића јесте његов одлазак, као легата Базелског сабора, у Цариград 1435. године. Стојковића и делегацију из Базела прво је примио византијски цар Јован VIII Палеолог, а потом и патријарх Јосиф (октобра 1435. године). Циљ посјете и преговора био је да цариградски патријарх и представници Источне Цркве дођу на сабор у Базел, гдје би се расправљало о успостављању поновног црквеног јединства. Цариградски патријарх тражио је од делегације сабора из Базела да се сабор премјести у згодније мјесто, гдје би лакше могао доћи папа, али и они сами. Ипак послје дугих разговора, представници Базелског сабора остали су при своме, а византијски цар и патријарх су ипак одлучили да иду на сабор у Ферару/Фиренцу, гдје је папа Еуген IV премјестио сабор из Базела. Када је цар писмено пристао да крене на сабор у Ферару, Стојковић га је покушао одвратити, пошто се између њих двојице развило отворено пријатељство. Међутим, на његове жалбе и молбе цар је одговорио: „Magister Johannes, quod scripsi, scripsi!“ („Магистре Иване, шта сам написао, написао сам!“).³⁷

Познато је Стојковићево инсистирање да цариградски патријарх Јосиф посредује како би и деспот српски Ђурађ Бранковић послао своју делегацију на сабор у Базел. Од свега је остао само један јасан деспотов одговор: „Ја сам сусјед Латина те сам често с њима општио и дружио се, па тачно знам њихов језик, расположење и обичаје. Зато, будући да добро знам шта се на њих односи, нећу послати посланика на Сабор.“³⁸ Стога на сабору у Ферари/Фиренци није било ни представника нити потписника такозваног Томоса уједињења у име Пећке Патријаршије, односно Српске Православне Цркве.

Да је Иван Стојковић био искрени „визионар јединствене Европе“³⁹ и чврсто вјеровао како је само сложна Европа способна да се за-

znanosti i umjetnosti u Dubrovniku 44, no. 1 (2006): 18.

³⁶ Šanjek, „Ivan Stojković“, 281.

³⁷ Tomljenović, „Dubrovčanin Ivan Stojković“, 10.

³⁸ Pavlović A., „Katolici i pravoslavni u našim krajevima prema grčkim vrelima iz 15. stoljeća“, *Croatica Christiana Periodica* 25, no. 1 (1990): 107.

³⁹ Šanjek, „Ivan Stojković“, 279.

једничким снагама одупре надлазећем турском освајачу и ослободи већ поробљене земље, види се и из писма од 10. марта 1435. године, у којем сабору у Базелу пише сљедеће: „Ако престану разговори с Грцима и Запад прекине свако настојање око јединства с Источним Црквама, Цариград ће пасти у турске руке, а након тога треба очекивати да ће Угарско краљевство бити опустошено много немилосрдније него претходне године (тј. 1435).“⁴⁰

По повратку из Цариграда Стојковић је именован за бискупа у Влашкој (Ardjisch/Arges), а 1439. године посвећен је за бискупа у Базелу. Након што је на Базелском сабору изабран противпапа Феликс V, он је у октобру 1440. године Стојковића именован за кардинала. Три године касније Стојковић се упокојио, вјероватно у Лозани, али се ни до данас не зна гдје је тачно сахрањен.⁴¹ Чињеница је да је Иван Стојковић одиграо велику улогу у буни Базелског сабора против легитимног папе Еугена IV, али му се не може оспорити велико богословско образовање, па да је чак био и „најупућенији католички теолог свог времена“ (Кубалик).⁴² Иза њега је остало 116 аутентичних и седам спорних дјела.⁴³ Међутим, његов спис под називом *Расправа о Цркви* сматра се за „прво догматско дјело системске еклисиологије у историји католичке теологије“,⁴⁴ односно у овом дјелу сусрећемо Стојковића као теолога који је „први написао један плански трактат о Цркви, прву еклисиологију у правом смислу те ријечи.“⁴⁵

Иван Стојковић је показивао велико интересовање за старе књиге и источну књижевност. Стога су током његовог боравка у Цариграду за њега радила два професионална преписивача: Грк Дукас за грчке и Пољак Клемент за латинске рукописе. Такође, током његовог боравка у Цариграду преписана су или сачувана многа дјела, али је за нас посебно значајно што је из Цариграда донио неколико апологетских списа, као што су: Атинагорини *Legatio (Молба за хришћане)* и *De resurrectione (О васкрсењу мртвих)* и Псеудо-Јустинијанови *Monarchia Dei (О монархији)*, *Ad hortatio ad Graecos (Поучна ријеч Јелинима)*, *Expositio fidei ad Graecos (Излагање вјере Јелинима)* и *Ad Diognetum (Посланица Диогнету)*.⁴⁶ Свакако је од свих сачуваних списа за нас нај-

⁴⁰ Šanjek, „Ivan Stojković“, 281.

⁴¹ Antolović, „Ivan Stojković“, 378–379.

⁴² Tomljenović, „Dubrovčanin Ivan Stojković“, 2.

⁴³ Antolović, „Ivan Stojković“, 380.

⁴⁴ Šanjek, „Ivan Stojković“, 281.

⁴⁵ Tomljenović, „Dubrovčanin Ivan Stojković“, 2.

⁴⁶ Andre Vernet, „Les manuscrits grecs de Jean de Raguse (†1443)“, *Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde* 61, no. 1 (1961): 97; Janeković-Römer, „O utjecaju bizantske kulture“, 21.

занимљивија *Посланица Диоџнеџу*, сачувана захваљујући поменутом Томазу из Арца (Tommaso d' Arezzo), који је овај спис откупио од цариградског трговца рибом, а потом га уступио Ивану Стојковићу.

Као што је занимљив био пут *Посланице Диоџнеџу* од њеног настанка у II вијеку па до проналаска у XV и објављивања у XVI вијеку, једнако је интересантан животни пут кардинала Ивана Стојковића, великог западног теолога и човјека из наших крајева, који је увиђао и разумио значај црквене саборности и јединства у складу са ријечима нама непознатог писца на крају *Посланице Диоџнеџу*: „... и Пасха Господња долази, и восак се сабира и с украсима свијеће спаја и Логос, учећи свијет, радује се...”⁴⁷

* * *

Библиографија

Извори:

- Εἰρηναίου Λυώνος. Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως IV. Sources chrétiennes, vol. 100. Paris: Les éditions du Cerf, 1965.
- Εἰρηναίου Λυώνος. Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως V. Sources chrétiennes, vol. 153. Paris: Les éditions du Cerf, 1969.
- Εἰρηναίου Λυώνος. Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος. Sources chrétiennes, vol. 406. Paris: Les éditions du Cerf, 1995.
- Εὐσεβίου Καισαρείας. Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. PG 20, 45A–904C.
- Θεοφίλου. Πρὸς Αὐτόλυκον. Sources chrétiennes, vol. 20. Paris: Les éditions du Cerf, 1948.
- Ἰουστίνου. Ἀπολογία Α΄. PG 6, 328A–440C.
- Ἰουστίνου. Ἀπολογία Β΄. PG 6, 441A–469A.
- Μελίτωνος. Περὶ Πάσχα. Sources chrétiennes, vol. 123. Paris: Les éditions du Cerf, 1966.
- Πρὸς Διόγνητον. Sources chrétiennes, vol. 33. Paris: Les éditions du Cerf, 1951.

Литература:

- Андрић, Зоран. „Посланица Диогнету — бисер ранохришћанске апологетске књижевности“. *Теолошки погледи* 47, 3 (2014): 771–774.

⁴⁷ Πρὸς Διόγνητον, XII.9 (SC 33: 84).

- Јевтић, Атанасије. „Посланица Диогнету“. У *Дела Айосџолских ученика*, 99–101. Врњачка Бања, Требиње: Манастир Хиландар, Манастир Тврдош, Братство Св. Симеона Мироточивог, Браћа Станишићи — Никшић, 2002.
- Јевтић, Атанасије. *Патрологија, Црквени оци и њихови прва три века историје Цркве 1*. Београд, Требиње, Лос Анђелес: Епископије: Захумско-Херцеговачка, Западно-Америчка и Православни Богословски факултет Београдског универзитета, 2015.
- Antolović, Josip. „Ivan Stojković u svjetlu novih studija“. *Bogoslovska smotra* 40, no. 4 (1970): 376–381.
- Bodrožić, Ivan. „Uvod u Pismo Diognetu“. У *Crkveni oci, Apostolski oci III*, 31–63. Split: Verbum, 2011.
- Horacio, E. Lona. *An Diognet*. Freiburg: Herder, 2001.
- Janeković-Römer, Zdenka. „O utjecaju bizantske kulture u renesansnom Dubrovniku i Dalmaciji“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 44, no. 1 (2006): 7–24.
- Marrou, Henri-Irenee. *À Diognète, introduction, édition critique, traduction et commentaire*. Sources chrétiennes, vol. 33. Paris: Les éditions du Cerf, 1951.
- Pavlović, Augustin. „Katolici i pravoslavni u našim krajevima prema grčkim vrelima iz 15. stoljeća“. *Croatica Christiana Periodica* 25, no. 1 (1990): 95–108.
- Tomljenović, Ivica. „Dubrovčanin Ivan Stojković (1390/95) borac za jedinstvo Zapada i zbližavanja s Istokom“. *Croatica Christiana Periodica* 9, no. 1 (1982): 1–12.
- Šagi-Bunić. Tomislav. *Povijest kršćanske literature, Patrologija od početka do Sv. Ireneja*, 1. Zagreb, Kršćanska sadašnjost: 1998.
- Šanjek, Franjo. „Ivan Stojković i počeci humanizma u Hrvata“. *Dani Hvarskog kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 16, no. 1 (1990): 272–285.
- Vernet, Andre. „Les manuscrits grecs de Jean de Raguse (†1443)“. *Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde* 61, no. 1 (1961): 75–108.

Скраћенице:

PG = Patrologia Graeca

SC = Sources Chrésiennes

Примљено: 6. 4. 2021.
Одобрено: 2. 9. 2021.

EPISTLE TO DIOGNETUS AND IVAN STOJKOVIĆ

Slavoljub Lukić

*Pedagogical Institute Republic of Srpska,
Banja Luka*

Summary: *The text entitled Epistle to Diognetus, which none of the Church Fathers mentions, and which no mediaeval writer cites, represents by its content a shorter apologetic work written by an unknown Christian writer from the middle or the second half of 2nd century. But whoever was the writer, we can conclude that in his short text he put forward a brilliant apology and exposition of the Christian faith. Epistle to Diognetus was accidentally found by the Italian, Tomasso d' Arezzo at a market in Constantinople, who gave it as a present to Ivan Stojković who, as an envoy of the Council of Basel, was staying in Constantinople at the same time. Ivan Stojković, a Dubrovnik man born and bred, was a great western theologian, perhaps even the greatest Catholic theologian of his time, who was appointed cardinal by Antipope Felix V. Before his death, Ivan Stojković left the Epistle to Diognetus as a legacy to Dominican Library in Basel. The manuscript burned during the Prussian bombing of the city in 1870 but was nonetheless preserved owing to its first edition in Paris in 1592.*

Key words: *Epistle to Diognetus, Ivan Stojković, Council of Basel, Martyr Justin the Philosopher, St Irenaeus of Lyons.*